

STRESZCZENIE

Konsekwencją współczesnego ocieplenia klimatu jest recesja lodowców różnych regionów świata, w tym Svalbardu, który od 1979 r. ocieplał się siedem razy szybciej, niż średnia globalna. Szczególnie wrażliwe na ocieplenie klimatu są nisko położone lodowce południowego Spitsbergenu, które wykazują jedne z najbardziej negatywnych wartości bilansu masy na Svalbardzie. Znajomość fluktuacji lodowców w przeszłości, w szczególności w okresach cieplejszego klimatu i recesji lodowców, jest istotna dla zrozumienia możliwych skutków współczesnego ocieplenia Arktyki. Mimo rozwoju badań paleogeograficznych Svalbardu, większość opracowań dotyczy centralnej i północnej części Spitsbergenu. Ewolucja lodowców południowej części archipelagu w okresie poprzedzającym regularny monitoring w oparciu o badania terenowe i dane teledetekcyjne pozostaje stosunkowo słabo rozpoznana. Celem niniejszej pracy była rekonstrukcja zmian zasięgu wybranych lodowców południowego Spitsbergenu w holocenie, w tym (1) wyznaczenie okresów awansów i recesji lodowców na podstawie wyników datowania ^{14}C i ^{10}Be , (2) identyfikacja znaczenia szarż lodowców na podstawie dowodów geomorfologicznych i materiałów historycznych oraz (3) wskazanie głównych czynników warunkujących zmiany zasięgu wybranych lodowców w holocenie. Obszar szczegółowych badań obejmował lodowce Hornbreen, Hansbreen, Vestre Torellbreen i Werenskioldbreen oraz ich przedpola. Wykorzystałam także obserwacje porównawcze, dane literaturowe oraz historyczne dane kartograficzne i fotograficzne dla innych lodowców badanego regionu.

Wyniki kartowania geomorfologicznego przedpola lodowców przeprowadzonego w oparciu o dane teledetekcyjne wysokiej rozdzielczości i badania terenowe wykazały obecność charakterystycznych form rzeźby terenu dla lodowców szarżujących, jak grzbiety z wyciśnięcia szczelin dennych (*crevasse-squeeze ridges*, CSRs), ozy harmonijkowe (*concertina eskers*), lineacje lodowcowe (*streamlined glacial lineations*) oraz moreny czołowe spiętrzone. Podczas badań pobrałam próbki muszli małży morskich, tundry subfosylnej i drewna dryftowego. Wykorzystałam także cztery próbki muszli małży i żebra wieloryba z osadów lodowcowych z zasobów Instytutu Nauk o Ziemi. 63 nowe daty radiowęglowe zestawiałam z opublikowanymi wcześniej datami z przedpola badanych lodowców (25 próbek). Wyniki datowania radiowęglowego pozwoliły na wskazanie okresów recesji lodowców i kolonizacji nowych fiordów przez małże i lądowych części przedpola przez roślinność tundrową. Oprócz próbek materiału organicznego do datowania ^{14}C , podczas badań terenowych pozyskałam łącznie 11 próbek głazów z moreny i trimline lodowca Hansbreen do datowania metodą izotopu kosmogenicznego ^{10}Be . Wyniki datowania ^{10}Be wykazały anomalnie „postarzone” wartości nie odzwierciedlające rzeczywistego wieku moren, co przypisałam obecności nuklidów odziedziczonych z wczesnego i środkowego holocenu. Mapy historyczne z XVII–XX w. dostarczyły danych jakościowych na temat zmian zasięgu lodowców uchodzących do morza, których przejawem były zmiany długości poszczególnych odgałęzień Hornsundu. Fotografie archiwalne z 1872, 1899–1901, 1917–1918 i 1936 r. pozwoliły mi zidentyfikować dowodów szarż lodowców, jak zafałdowania i zapętlenia moren środkowych oraz zafalowania foliacji, zestromienie czoł w formie nabrzmiątych lobów, silne i chaotyczne uszczelinienie powierzchni

sięgające często górnej części lodowca oraz widoczne strefy ścinania na granicy lodowca szarżującego z lodowcami dopływowymi w fazie uspokojenia.

Na podstawie nowych wyników datowania, opublikowanych dat ^{14}C i ^{10}Be , materiałów historycznych oraz opublikowanych danych paleoklimatycznych wyróżniłam następujące okresy zmian zasięgu wybranych lodowców południowego Spitsbergenu: (1) deglacjację, (2) recesję lodowców we wczesnym i środkowym holocenie, (3) rozwój lodowców w pierwszej połowie późnego holocenu, (4) awanse lodowców ok. 2,2–1,5 cal ka BP, (5) recesję lodowców ok. 1,5–1,0 cal ka BP, (6) awanse lodowców od ok. 0,7 cal ka BP oraz (7) Małą Epokę Lodową (MEL). Wyniki datowania radiowęglowego muszli z moreny czołowej lodowca Werenskioldbreen wskazały na jego recesję przed 12,5 cal ka BP, która utrzymywała się do okresu wyniesienia terasy morskiej po 10,0 cal ka BP. Najstarsze próbki muszli pobrane z przedpoli pozostałych lodowców (Hansbreen: 11,3 cal ka BP, Hornbreen: 10,9 cal ka BP, Vestre Torellbreen: 10,5 cal ka BP) wykazały ich recesję w podobnym okresie. Nowe i pozyskane z literatury daty radiowęglowe dowiodły recesji lodowców we wczesnym i środkowym holocenie, kiedy klimat Svalbardu był cieplejszy, niż współcześnie. Daty radiowęglowe dostarczyły również przesłanek ograniczonego zasięgu lodowców (w porównaniu z maksimum MEL) w pierwszej połowie późnego holocenu i recesji ok. 1,6–0,7 cal ka BP, co mogło być związane ze wzrostem temperatury powietrza i wody morskiej w obszarze badań. Zidentyfikowane maksymalne zasięgi lodowców z późnego holocenu były efektem szarż poprzedzonych długotrwałym gromadzeniem masy w strefie rezerwuarowej w warunkach chłodniejszego klimatu oraz prawdopodobnym wzrostem śnieżnych opadów atmosferycznych w okresie narastania fazy ocieplenia. Czynnikiem wyzwalającym mogła być zwiększona dostawa wód roztopowych do podłoża lodowców w okresach cieplejszych. Konsekwencją synchronicznych szarż lodowców było zamknięcie cieśniny Hornsund i rozwój pomostu lodowego łączącego Torell Land i Sørkapp Land.

Szczególną uwagę poświęciłam systemowi glacialnemu Hornbreen-Hambergbreen, którego dynamika decyduje o funkcjonowaniu Hornsundu jako fiordu lub cieśniny między Morzem Grenlandzkim i Morzem Barentsa. Fluktuacje lodowców odtworzyłam na podstawie nowych i opublikowanych dat ^{14}C oraz opublikowanych dat ^{10}Be głazów morenowych z przedpola lodowca Hornbreen. Recesja lodowców we wczesnym holocenie doprowadziła do otwarcia cieśniny ok. 10,9 cal ka BP lub wcześniej. Awans lodowców i zamknięcie cieśniny nastąpiły ok. 3,9 cal ka BP lub później, ok. 2,1 cal ka BP lub dopiero $1,9 \pm 0,3$ ka (Philipps i in., 2017). Ponowne otwarcie cieśniny mogło nastąpić ok. 1,3 cal ka BP do kolejnego awansu lodowców ok. $0,7 \pm 0,2$ ka (Birkenmajer, Olsson, 1997; Philipps i in., 2017).

Fluktuacje lodowców obszaru badań przebiegały synchronicznie z pozostałą częścią Svalbardu i podobnie jak w innych regionach, odzwierciedlały zmiany temperatury powietrza i wody morskiej. Nisko położone strefy akumulacyjne sprzyjały szybkiej recesji lodowców w okresach ocieplenia i jednocześnie ograniczały tempo ich odbudowy w okresach chłodniejszych. Wyniki wskazują na kluczową rolę szarż lodowców w ewolucji pokrywy lodowej regionu, które m.in. kilkakrotnie doprowadziły do utworzenia pomostu lodowego łączącego Torell Land i Sørkapp Land.